

Editorial

Když jsem přesně před šesti lety na stránkách Mezinárodních vztahů publikoval shrnující stať (*Císař, 2003*), která diskutovala problematiku nestátních aktérů ve světové politice, toto téma bylo v českém prostředí spíše přehlíženo. I toto monotematické číslo, věnované nestátním aktérům, dokládá, že se situace mezitím proměnila. I když v mezinárodním kontextu se otázkám zapojení, vlivu a dopadu působení nestátních aktérů věnovala pozornost nejspíše od sedmdesátých let 20. století, do místního výzkumu se tito aktéři výrazněji promítli až v souvislosti se vzestupem globálního terorismu (například *Eichler, 2007*). Jiným tématem, které je spojeno s otázkami internacionalizace politického jednání nestátních aktérů a v našich podmínkách nyní prožívá konjunkturu, je poevropštvování (europizace) původně národních strategií prosazování a obhajoby sociálních zájmů (například *Sociální studia, 2007; Zemanová, 2007; Císař, 2008; Fiala a kol., 2009*).

Mezinárodní vztahy byly obvykle viděny jako oblast, v níž se střetávají zájmy států. Od druhé poloviny 20. století a ještě mnohem výrazněji od konce studené války však jejich interakce začínají být ovlivňovány zájmy nestátních aktérů různého typu. Tito aktéři tvoří přeshraniční – transnacionální – sítě, které zpochybňují tradičně vymezenou státní suverenitu. Výzkum nestátních aktérů prodělal v souvislosti s těmito změnami v posledních dvaceti letech nepřehlédnutelný boom. Ten se nejprve týkal ekonomických aktérů a dopadu jejich jednání na národní ekonomiky, následovaly další typy politických hráčů, kteří po skončení studené války začali do mezinárodní politiky pronikat – nevládní organizace, zájmové skupiny, média, filantropické organizace, sociální hnutí i politické strany. Na počátku tisíciletí všechny tyto aktéry z hlediska výzkumu zastínily teroristické organizace a jejich sítě.

Ačkoli jsou tito aktéři v mnoha ohledech velmi odlišní, logika jejich fungování je podobná. Vzájemnou přeshraniční koordinací jsou tyto sítě schopny kombinovat zdroje a příležitosti, které se vymykají kontrole jednoho státu. Soukromým firmám to umožňuje vyhýbat se daňové povinnosti, nevládní organizace a sociální hnutí díky tomu mohou napadat „své“ státy na mezinárodních fórech nebo skrze jiné státy, zločineckým organizacím se daří legalizovat své zisky a vyhýbat se spravedlnosti, teroristické sítě zase mohou infiltrovat cílové společnosti a organizovat spektakulární násilné akce. Jak je patrné také z příspěvků tohoto monotematického čísla, „zaklínací formulí“ výzkumu transnacionálních aktérů se stala *sít (network)*.

Namísto jednotícího principu, jemuž by jejich činnost byla podřízena, transnacionální sítě kombinují ve svých „slabých vazbách“ často protikladné principy fungování, které tak znemožňují jejich zařazení do jednoduchých kategorií. V rámci jedné sítě se mohou propojovat nejen různé organizace, ale často v jejich rámci může stejná organizace fungovat rozdílnými způsoby. To se v tomto čísle týká jak sítí nevládních organizací a jejich spojenců v oblasti lidské bezpečnosti, tak i nestátních aktérů užívajících násilí a sítí hnutí za globální sociální spravedlnost, které si heterogenost dokonce vetklo do jednoho ze svých (jak jinak: různorodých) označení – „hnutí mnoha hnutí“.

V úvodní stati se Nik Hynek zaměřuje na roli nevládních organizací v oblasti lidské bezpečnosti v otázkách humanitárního odzbrojení. Jeho text se snaží zatřást idealistickými přesvědčeními, která podle něj na tomto poli kolem zapojení nevládních organizací stále existují. Stručně řečeno, jeho stať zpochybňuje víru v nevládní organizace jako nositele „humanizace“ mezinárodních vztahů v bezpečnostní oblasti. Ve své kritické perspektivě je naopak vidí jako součást převládajícího disciplinárního neoliberálního režimu, jemuž se nemohou nijak vymknout a přispět k jeho skutečné proměně. Hynek tak v oblasti lidské bezpečnosti potvrzuje argumenty přelomu tisíciletí (v češtině *Barša – Císař, 2004*), které krotily příliš velká očekávání všech těch, kdo věřili, že konec studené války dá vzniknout

„globální občanské společnosti“ jako celosvětové „civilizující síle“. V souladu se svým kriticky teoretickým východiskem jde však Hynek ještě dále a snaží se doložit, že nevládní organizace jsou dnes jen dalšími uzlovými body globálního mocenského komplexu, v jehož rámci dodávají legitimitu dominantním politickým hráčům. Podle jeho závěru tak příslibem alternativy či „humanizace“ být nemohou.

V následující originální teoretické stati se snaží Martin Janků a Petr Zelinka reagovat na výše zmíněnou heterogenost transnacionálních sítí v oblasti výzkumu těchto aktérů, kteří k dosahování svých cílů užívají násilí. Autoři nejprve definují jednotlivé typy těchto aktérů a ukazují, že násilí může být užíváno s různými cíli a motivy. Například organizovaný zločin se k násilnému jednání uchyluje s jinými záměry než povstalecké organizace. Tito aktéři se také liší s ohledem na organizační strukturu. V souladu s tím, co bylo napsáno výše, Janků a Zelinka upozorňují na to, že současné sítě „organizovaného násilí“ v sobě propojují jak mnohost motivů a cílů, tak i mnohost organizačních forem. Snaží se proto na základě dvou sledovaných dimenzí – cílů a organizační struktury – reformulovat typologii těchto aktérů tak, aby zahrнула také hybridní typ. Jinými slovy řečeno, jde jim o analytický popis nového typu aktéra užívajícího násilí.

Zatímco předchozí článek se zaměřil na nestátní aktéry „podnikající v oblasti násilí“, další text – konzultace Oldřicha Bureše – se týká nestátních agentur specializujících se na jeho potírání. Přesněji řečeno, Oldřich Bureš popisuje různé přístupy k regulaci soukromých vojenských společností, o níž se začalo hovořit především v souvislosti s masivním zapojením těchto aktérů v konfliktech v Afghánistánu a v Iráku. Rozlišuje mezi třemi možnostmi – mezinárodní a národní regulací a seberegulací a hodnotí jejich výhody a nevýhody. Ve svém závěru se pak Bureš v souladu s převládajícím konsenzem v jím shrnuté literatuře přiklání k vícedimenzionálnímu pojetí regulace soukromých vojenských společností, které by podle něj mohlo překonat omezení jednotlivých v textu představených přístupů.

V posledním příspěvku do tohoto čísla předkládá Jiří Navrátil intelektuální mapu diskuze, která se v posledním desetiletí rozpoutala kolem jednoho z nejviditelnějších transnacionálních aktérů současnosti – alterglobalizačního hnutí či jinak: hnutí za globální spravedlnost. Navrátil se zastavuje u důležitých mezníků této diskuze, shrnuje zdroje hnutí, debatuje jeho různorodou kompozici a představuje pokusy o typologizaci jeho jednotlivých segmentů. Na základě teorií sociálních hnutí přibližuje také různá vysvětlení mobilizace hnutí za globální spravedlnost. Ve svém příspěvku podtrhuje to, co je vlastní všem textům tohoto čísla: pro popis a analýzu tohoto aktéra musíme hledat inovativní slovník a být připraveni na to, že musíme kombinovat přístupy, které byly tradičně chápány jako součást svébytných subdisciplín politické vědy, politické sociologie a mezinárodních vztahů. Ani podle Navrátila se tak neobejdeme bez multidisciplinárního přístupu, který spojí vhledy studia sociálních hnutí s příspěvky subkulturních studií, teorie zprostředkování zájmů a zájmových skupin i mezinárodních institucí.

Cílem tohoto monotematického čísla bylo poskytnout prostor pro diskuzi široké škály otázek, spojených se vstupem původně domácích nestátních aktérů do mezinárodní politiky a s dopadem jejich jednání na všechny relevantní subjekty mezinárodních vztahů. Tento cíl byl, myslím, naplněn relativně úspěšně, byť celá řada možných témat na stránky předkládaného čísla cestu nenašla. Zároveň s tím toto číslo také odráží stav velké části české produkce v oblasti mezinárodních vztahů: ani jeden z textů, které prošly recenzním řízením, není založen na vlastním empirickém výzkumu. Na pozadí diskuzí o hledání budoucnosti disciplíny ve formě jakýchsi specificky „českých cest“ (viz minulé číslo Mezinárodních vztahů) tak působí velmi podnětně i jen prostá výzva k orientaci oboru na standardní teoreticky podložený empirický výzkum.

Ondřej Císař
Editor monotematického čísla

Literatura

- Barša, Pavel – Císař, Ondřej (2004): Levice v postrevoluční době: Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století. Brno: CDK, 2004.
- Císař, Ondřej (2008): Politický aktivismus v České republice: Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace. Brno: CDK, 2008.
- Císař, Ondřej (2003): Vzniká globální občanská společnost? Nestátní aktéři ve světové politice. Mezinárodní vztahy, ročník 38 (2003), číslo 4, s. 5–23.
- Eichler, Jan (2007): Terorismus a války na počátku 21. století. Praha: Karolinum, 2007.
- Fiala, Petr a kol. (2009): Evropeizace zájmů: Politické strany a zájmové skupiny v České republice. Brno: IIPS – MUNI Press, 2009.
- Sociální studia (2007). Monotematické číslo: Evropeizace. Sociální studia, ročník 4 (2007), číslo 3.
- Zemanová, Štěpánka (2007): Výzkum evropeizace – aktuální problémy a perspektivy. Mezinárodní vztahy, ročník 42 (2007), číslo 4, s. 29–51.